

Gondolatok némelly állításokról, melyek Professzor Krúg Úrnak filozófiai Munkájiban találhatók.

* * *

Amicus Plato , amicus Aristoteles , sed magis amica veritas.

Bizonyos , hogy az előkelő érdemű , és első rangú filozófiai Írók is , olykor olykor elhibázhatják az igazat ; szint olyan bizonyos az is , hogy egy nagy nevű Írónak véleményei , könnyebben elterjednek 's gyökeret vernek a' tudományokban , mint egy középszerű Íróéi , mind azért , mivel többen olvassák amannak munkáját , mind pedig azért , mivel az Olvasókközül többen elhiszik állításait , a' nagy névnek autoritásától elragadtatván. Mennél nagyobb pedig valamely Írónak befolyása a' tudományok' állapotjára : annál nagyobb jussa , sőt kötelessége is vagon minden gondolkozó Olvasónak , állításainak megfontolására 's megrostálására. Azt pedig minden jeles Író felől feltenni lehet 's kell is , hogy az igazságot inkább szereti mint magát , 's így a' tulajdon véleményei ellen másoktól , illendő mérséklettséggel , 's mind az Író' személyes érdeméhez , mind a' tudomány' méltóságához szabott tisztelettel előhozatandó kétségeket , nem fogja személye' megbántásának tartani.

Lipsziai Professzor Krúg Vilmos Úrnak filozófiai Munkái , melyeket a' köz vélekedés , megkülönböztetett belső becsök 's értékek miatt , régen az első rangú Munkák' sorába

iktatott, mi tőlünk Magyaroktól annyival is nagyobb figyelmet érdemelnek, mivel tudós hazánkfia, Professzor Márton István Úr' szorgalma által, bírjuk azoknak deák fordítását is. Ha e' jelen való gondolatok, mellyeket Krüg' Munkájának olvasása az alább írtban gerjesztett, nem is szolgálhatnak a' Tudomány' előmenetelére, (a' mi egy csupa Dilettántól úgy is nehezen telhetik ki,) legalább bém bizonyít hatják azt, hogy a' nagy érdemű Német Filozofus iránt méltó tisztelettől lelkesítettvén, Munkáit illő figyelmetességgel olvasta. —

1. A' Meggyöződés' lépcsőjiről.

A' fundamentális Filozófiának 94-dik §-ban, a' meggyöződésnek négy lépcsőjít állítja Krüg' Prof. Ur, (Grade der Überzeugung; jobb lett volna mondani: des Fürwahrhaltens) úgymint: tudni, hinni, vélni, és magával elhíttetni. (Wissen, glauben, meynen, und wähnen.) Tudni, úgymond, annyit tesz, mint valamit igaznak tartani, objective *) elegendő okokra nézve (§. 93.) Hinni, subjective elegendő okokra nézve. Vélni, elégtelen, de még is magában helyes okokra nézve. (§. 94.) Magával elhíttetni, elégtelen 's magában is helytelen és csupán képzelt okokra nézve.

De ezen felosztás, midőn a' meggyöződésnek nem nemeiről, hanem lépcsőjiről vagy a' szó, a' Logika regulájival meg nem egyeztethető. Mert a' meggyöződés' lépcsője (Grad), nem függ az okoknak minémiségétől, objectiv vagy subjectiv, elegendő vagy elég-

---

*) Ha a' német Iróknak szabad, a' filozófiában annyi deák szókkal elni, miért ne minékünk is?

telen voltoktól, hanem egyedül attól, hogy a' Subjectum azokat elegendőknek vagy elégteleneknek tartja. A' meggyőződés csupán a' Subjectumban vagon; a' mi abból is kitetszik, hogy ugyan azon egy igazság felől, egy ember meg lehet győződve, a' másik nem. Maga a' Szerző megvallja, (§. 94. a' jegyzésben), hogy a' ki magával valamit el hitet, (sich überredet), magát meggyőzöttnek tartja mind addig, míg az az el hitetése tart; 's a' 99-dik és 104-dik §-ban megisméri, hogy a' hitben is vagon bizonyosság, (Gewissheit), ámbár csak subjective. Tehát tudni, hinni, 's magával el hitetni, nem lép csőjökre, hanem nem ökre nézve, (non gradu, sed specie) különböznek egymástól, mert a' Subjectum azt, a' mit hiszen, vagy magával el hitet, szint' olly bizonyosnak tartja, mint azt a' mit tud. Ellenben, vélni igazán alsóbb lépcsőt jelent, mert öszve van köttetve az okok' elégtelenségének tudásával; a' mit vélünk, azt nem tartjuk bizonyosnak, hanem csak hihetőnek, (wahrscheinlich).

Ama hibás Scala' helyébe, talán e' következőt lehetne felállítani.

Légyen egy állításnak tökéletes bizonyossága, vagy az arról való meggyőződés, a' melly elegendő, (mind egy akár objectiva, akár subjective) okokon épül, $= + A$; az ellenkező állításról való bizonyosság lézen $= - A$: mind a' kettő lézen meggyőződés, (Überzeugung) bizonyosság, (Gewissheit), csak ellenkező állításokra nézve: Cájus él; Cájus nem él. E' két ellenkező bizonyosságok között, (haszabad úgy szóllani), véghetetlen sokaságú törött számok (Brüche) gondoltathatnak, mel-

Ilyek hihetőséget, (Wahrscheinlichkeit), vagy hihetetlenséget, (Unwahrscheinlichkeit), jelentenek, a' mint vagy a' + A-hoz, vagy a' - A-hoz inkább közelítenek. Ha tudniillik valamelly állítás több okokkal vagyon támogatva, mint az ellenkező állítás, akkor amazt hihetőnek, ezt pedig nem hihetőnek nevezzük, 's azon hihetőségnek lépcsőjít ekképen jegyezhetjük meg: $+ \frac{1}{2} A$, $+ \frac{1}{3} A$, 's a' t. Ha az okok mind két részről egyenlők, akkor kétség támad, melly is = O. A' kétségen vagy a' zérón alól kezdődnek a' negativa törött számok, mikor a' - A: állítást, több okok támogatják, mint a' + A-t: akkor a' + A. hihetetlen.

E' szerint a' Scála ekképen lenne :

+ A = tudni, vagy hinni, = meggyőződés vagy bizonyosság, p. o. Cájus él.

+ $\frac{1}{2} A$. 's a' t. = vélni = hihetőség, p. o. hihető hogy Cájus él, (de még is bizonytalan).

O = kételkedni — kétség, p. o. kétséges, él e' Cájus vagy nem.

- $\frac{1}{2} A$. 's a' t. = vélni = hihetetlenség p. o. nem hihető, hogy Cájus él, (de még is meglehet).

- A = tagadni = meggyőződés vagy bizonyosság az ellenkezőről, p. o. Cájus nem él *).

*) Azt mondhatná talán valaki, hogy jobb volna a' Scálát ekképen csinálni:

A = bizonyosság

$\frac{2}{3} A (> \frac{1}{2} A)$ = hihetőség.

$\frac{1}{2} A$ = kétség.

$\frac{1}{3} A (< \frac{1}{2} A)$ = hihetetlenség.

O = ellenkező bizonyosság.

De a' Zerus csak azt jelentheti, hogy a' Subjectumban éppen semmi bizonyosság nincs, (sem arról, hogy Cájus él, sem pedig arról, hogy Cájus nem él), az az, hogy kételkedik; de a' ki tudja, hogy Cájus nem él, abban

Ezen

Ezen Theóriának alkalmaztatása a' törvénykezésre magában is világos.

2. A' hitető Okokról.

A' fundamentális filozófia' 100-dik §-sához tartozó jegyzésben, mondatik: „Die Glaubensgründe müssen für alle überzeugungs fähige Subjekte zureichen, wenn die Subjektiven Bedingungen der Überzeugung, — die einzig möglichen Bedingungen sind, unter welchen jemand zur Überzeugung von einer Sache gelangen kann! Ehez a' Szerző mindjárt példát is hoz elő: „So ist das Zeugniß eines alten glaubwürdigen (?) Schriftstellers über eine Begebenheit seiner Zeit ein allgemeingiltiger Glaubensgrund; denn ohne dieses Zeugniß könnte man sich von einer solchen Begebenheit gar nicht überzeugen, weil man ohne dasselbe gar keine Notiz von ihr haben würde”.

Mit jelent itt ez a' mellékszó: glaubwürdig? Ha minden Író már azért is hiteles, mivel ő egyetlen egy, a' ki valamelly történetről említést téssen, (hogy pedig ez a' Szerző' véle-

---

vagyon bizonyosság, ámbár negativa; ezt tehát nem a' Zérus, hanem a' — jel által kell ki tenni. Tegyük fel, hogy négy Tanú van előttünk, 's mind a' négy hitetlenségére nézve egyenlő: ha mind a' négy Tanú azt vallja, hogy Caius él: léssen $+ 4/4 A = + A$. Ha három Tanú azt vallja, hogy él, egy pedig, hogy nem él: léssen $+ 3/4 A - 1/4 A = 2/4 A$. Ha kettő azt vallja, hogy él, és kettő, hogy nem él: léssen $+ 2/4 - 2/4 = 0$. Ha három azt vallja, hogy nem él, és kettő, hogy él: léssen $- 3/4 A + 1/4 A = - 2/4 A$. Ha mind a' négy Tanú azt vallja, hogy Caius nem él: léssen $- 4/4 A = - A$. Micsodszik innét, hogy a' hihetőség kisebb is lehet mint $1/2$, 's még is hihetőség marad. Légyen p. o. tíz Tanú, kik között hatan azt mondják, hogy Caius él, négyen pedig, hogy nem él, léssen: $+ 6/10 A - 4/10 A = + 2/10 A$, az az, két tizedrészszel hihetőbb lesz hogy Caius él, mint hogy nem él. Az ellenkező esetben volna $- 6/10 A + 4/10 A = - 2/10 A$.

kedése , azt az öszveköttetésből , és a' mert szócskából láthatni), úgy a' mellékszó felesleg való. Ha pedig még más esmértető jelek is kívántatnak arra, hogy egy Irót hitelesnek tartassunk, úgy a' Szerző által előhozott jel, (hogy tudniillik ő egyetlenegy) elégtelen.

És így vagyon valósággal is. Onnét, hogy valamely állításért csak egy okot lehet előhozni, koránt sem következik, hogy ezen ok, p. o. egy Irónak tanúsága, minden'emberekre nézve elegendő; mert ha az ok belső értékére nézve híjjános, úgy az állítás soha sem lesz bizonyos, hanem csak hihető, sőt néha nem is hihető *); külömben nem sokára igen is sokat kellene el hinnünk, tündért, ijesztőt 's a' t. Egy Tanút könnyű találni akár mire, ha nem kívánunk tőle egyebet, mintsem hogy egyetlenegy légyen.

Ellenben a' 108-dik §-ban azt mondja a' Szerző, hogy egy olyan hit, mellynek subjectiva okai nem általlyában helyesek, (allgemein giltig), hibás hitnek, (Irrglaube) neveztetik. De hibás hitnek csak azt a' hitet nevezhetjük, a' melly valamit igaznak tart, a' mi nem igaz. Lehet azomban subjectiva okokból valamit igaznak tartani, a' mi valóban is igaz, a' nélkül hogy azon okok más embereket is meggyőzhetnének. Ama paraszt azt álmodta volt, hogy esztendő múlva meghal, 's osztán valóban meg is holt; hite tehát nem volt hibás hit, (Irrglaube), ámbár elégtelen okokon épült.

---

*) A' Logikában egy helyütt, (a' második kiadásnak 478-dik lapján), azt mondja a' Szerző, hogy akár mennyi Janúk' vallásai, soha sem szülhetnek bizonyosságot, de mindegy csak hihetőséget. Még is a' fundamentális filozófiában azt mondotta volt, hogy a' hitben is vagyon bizonyosság.

3. A' tagadó Itéletek' mivoltáról.

A' Lógika' 55-dik §-sához való 3-dik jegyzésben, Reimárussal és Bardilival, Kant' ellenére, azt állítja Krüg: hogy a' tagadás soha sem tartozik a' Copulához, hanem mindenkor a' Praedicátumhoz; nem ugyan azon okból, mellyet Bardili hoz elő, hogy tudniillik a' gondolkodás, úgy mint gondolkodás, minéműségbéli különbséget (Qualitäts - Unterschied) nem szenved: hanem azért: mivel tagadó Copula, az az olyan Copula, melly öszve nem köt, ellenmondást foglal magában, és az olyan Copulával bíró itélet, minden öszveszerkeztetés nélkül szükölködne, következtetés képpen Itélet sem volna. Ennél fogva azt állítja, hogy a' különbség egy csupán tagadó Praedicatum, (nem halandó = non mortalis) és egy tagadólag állító Praedicatum között, (halhatatlan = immortalis) nem abból áll, hogy amabban a' tagadás valamely Copulához, (a' melly ott nincs is), hozzá gondoltatnék, ebben pedig magára a' Praedicatumra vonatnatnék: hanem abból, hogy amott csupán csak tagadtatik, itt pedig a' tagadás által egyszer'smind valami más is állítatik.

Ezt az utolsót azomban megengedvén, még is azon állítás; hogy a' tagadás soha sem tartozik a' Copulához, hanem mindig a' Praedicátumhoz, igen nagy kétség alá vagon vetve, és az előhozott'ok is alkalmasint helytelen. Tagadó Copula, úgymond a' Szerző, ellenmondás. Vallyon miért? Hiszem maga a' Szerző az 55-dik §-ban úgy magyarázta a' tagadó Itéleteket, hogy azok olyan Itéletek, mellyekben a' Subjectumból valami kizárattatik. E' szerint hát a' Copula az Itéletben nem csak arra

való, hogy a' Subjectumot öszve kösse a' Praedicátummal, hanem annak is jelentésére szolgál, hogy ez amazzal öszve nem kötődhetik, de tőle kizárattatik. Az első esetben állító (affirmans) lesz az Itélet, az utolsóban tagadó, (negans). Ezekből látni való, hogy tagadó Copula, az az, olyan Copula, melly öszve nem köt, nem ellenmondás, hanem éppen az az esmérhető jel, melly által a' tagadó Itéletek az állítóktól különböztetnek el; és egy olyan Copulával bíró Itélet nem szűkülködik minden Synthesis nélkül, mert a' Synthesis már abban a' gondolatban is meg van, hogy a' Subjectumot a' Praedicátummal öszve kötni nem lehet.

Mind ezek még inkább szembe tűnnek, ha fontolóra vesszük azt, a' mit Krúg maga a' Syllogisticában nagyon helyesen, ámbár előbbeni állítására nézve éppen következetlenül (inconsequenter) tanít. Tudniillik a' Logika' 80-dik §-ssában helyesen tanítja: hogy egy categoricus Syllogismusban az Altételnek, (Propositio minor) *) szükségképpen állítónak kell lennie, és ezen törvénynek szint' olyan helyes okát adja a' 2-dik jegyzésben, mivel különben éppen nem assummáltatnék, p. o. ezen Syllogismusban;

Az ember nem mindentudó;

Az Isten nem ember:

Tehát? —

Még is legottan, és szinte olly helyesen, két esetet hoz elő, a' hol valóságos Assumptió

---

*) Tétel, Satz, Propositio; Feltétel, Obersatz, Pr. major; Altétel, Untersatz, Pr. minor; Előtételek, Praemissae. — Si quid novisti rectius istis; candidus imperti; — si non: his utere mecum,

meg van, ámbár az Altétel tagadónak látszik lenni, úgymint :

1-ször Midön a' tagadás magában a' közép megfogásban (terminus medius) vagyon, (wenn die Verneinung in dem Mittelbegriffe selbst liegt, ezek Krüg tulajdon szavai), p. o.

A' ki nem érti fundamentomosan a' magatudományat, az nem valóságos Tudós.

Titius nem érti fundamentomosan a' magatudományát:

Tehát . . . .

Itt, úgymond Krüg, magában a' közép megfogásban vagyon a' tagadás: nem érteni fundamentomosan a' magatudományát. De hát csak ugyan nem mindenkor abban vagyon a' tagadás, valamint ezt felelyebb az 55-dik §-ban állította volt; vagyon hát olyan eset is, mellyben nem a' közép megfogásban, (az Altétel' Praedicátumában,) hanem más hol, az az, a' Copulában vagyon a' tagadás; külömben felesleg való volna az a' Törvény, hogy az Altételnek állítónak kell lenni, mert úgy már minden Itélet állító volna, és tagadóra találni sehoh többé nem lehetne.

2-ször Mikor a' Feltétel kizáró, p. o. csupán az okos valóságok szabadok; A' majom nem okos valóság:

Tehát . . . .

Itt, úgymond a' Szerző, a' Feltétel tulajdonképpen ezt jelenti: Az okatlan valóságok nem szabadok; és az Altétel: A' majom okatlan valóság; tehát a' tagadás csak tetsző, (scheinbar). De vallyon mikor tehát valóságos, és nem tetsző a' tagadás, ha az 55-dik §. szerint egyáltalján fogva igaz az, hogy a' taga-

dás, még a' tagadó Itéletekben sem tartozik a' Copulához, hanem a' Praedicátumhoz?

Az igazság ebből áll: hogy a' tagadó Itéletben a' Praedicatum a' Subjectumból kizáratatik, mint véle megegyezhetetlen úgy gondoltatik; — a' határozó (limitans) Itéletben pedig, tagadó Praedicatum a' Subjectummal öszveköttetik, 's mint véle megegyező úgy gondoltatik. Innét van, hogy a' categoricus Syllogismusban, a' tagadó Itéletet nem lehet Altételnek használni, mert Krüg' helyes megjegyzése szerint, az olyan Itélet nem assummál, az az, az alsó megfogást, (Unterbegriff, terminus minor) a' közép megfogással öszve nem köti, hanem belőle kizárja; — határozó Itéletet, azomban Altételnek igen is használni lehet, mert ez igazán assummál, az az, az alsó megfogást igazán öszveköti a' (tagadó) közép megfogással. Ha az állító Copulát, a' melly a' Subjectumot, öszveköti a' Praedicátummal, a' = jel; — a' tagadó Copulát pedig, a' melly ezt amabból kizárja, a' — jel által jegyezzük meg: úgy tagadó Elötételekből álló Syllogismus ekképpen nézne ki:

M — P.

S — M.

Tehát?

P. nem lévén M, és S. szintűgy nem lévén M, látni való, hogy ezen Praemissákból nem lehet következtetni semmit is, mert sem a' P. az M-mel, sem pedig az S. az M-mel nincs öszveköttve.

Ollyan Syllogismus, mellynek Feltétele állító, Altétele pedig tagadó, e' volna:

M = P.

S — M.

p. o. Minden madarak állatok,

Az elefánt nem madár;

Tehát?

Itt sem lehet következtetni semmit, mert ámbár a' felső megfogás a' közép megfogással öszve légyen kötve, de ellenben az alsó megfogás ugyan azon közép megfogásból kivagyon zárva, nincs tehát Assumptió.

Ellenben egy olyan Syllogismus, mellynek közép megfogásában magában benne volna a' tagadás, ekképpen nézne ki :

Nem M = P.

S = Nem M.

Tehát S = P.

Itt valósággal assummaltam, 's úgy talál-
tam, hogy mind P. mind S. abban megegyeznek,
hogy mind a' kettő Nem M ; következik tehát,
hogy S = P.

Így még továbbá lehet következtetni :

Nem M = Nem P.

S = Nem M.

Tehát S = Nem P.

Illyen Syllogismus az előbbeni, Titiusról,
a' ki nem valóságos Tudós.

Továbbá :

Nem M — P.

S = Nem M.

Tehát S — P.

Illyen Syllogismus az előbbeni a' majom-
ról. Ebben tudniillik a' Feltételben tagadtam
a' Praedicatumot, (a' szabadságot) a' közép
megfogásról, (a' nem okos valóságról), az Alté-
telben pedig ugyan azon (tagadó) megfogást,
(a' nem okos valóságot), öszvekötöttem a' Sub-
jectummal, (a' majommal), méltán tagadom te-
hát a' Conclusióban a' Praedicatumot a' Sub-
jectumról.

" Akár hogy nézzük pedig a' dolgot, mindig a' látszik kisülni, hogy a' különbséget e' két Itéletek között:

S — M; és:

S = Nem M.

a' mellyek, a' mint láttuk, a' Syllogisticában olly igen különböző értékűek egyenesen abban kell keresni, hogy amabban a' tagadás a' Copulához tartozik, emebben pedig a' praedicátumhoz. E' szerint hát alkalmasint a' Kant' vélekedése továbbá is meg fog állani; és Krugnak, Reimárussal's Bardilival egyetemben nem fogott igaza lenni. *)

*) Tagadhatatlan ugyan, hogy a' Syllogisticának azon Törvényt: „A' categoricus Syllogismusban az Altétel tagadó nem lehet,” még más úton is meglebet mutatni. Tudniillik a' fellyebb említett Syllogismus: Az ember nem mindentudó's a' t. ekképpen is képzeltethetik:

M = Nem P.

S = Nem M.

Tehát?

Holott szembetűnő, hogy ezen Syllogismusnak négy Terminusa vagyon: M, Nem P, S, es Nem M. Az Altétel praedicátuma, mollynek egyenlőnek kellene lenni a' Feltétel subjectumával, nem csak nem az, hanem éppen annak ellenkezője. — Így a' másik Syllogismusban is: Minden madarak állatok's a' t.

M = P.

S = Nem M. Tehát?

De ebből csak annyit hozhatni ki, hogy:

1-o Minden tagadó Itéletet, (S — M).

materialis eitekenek változtatása nélkül tagadólag-állítóvá lenet változtatni, (S = Nem M,) ha tudniillik a' Praedicatum maga ellenkezőjeve változtatodik. (A' principium ex-cisi mediü szerint.)

2-o Hogy nem minden tagadólag állító Itélet egyike azok közül, a' mellyek határozó vagy végtelen Itéleteknek nevezetnek a' mellyekben tudniillik a' tagadás által valami nem csak egy Sphaerából kizárattatik hanem egyszerűmind más Sphaerába is bele helyezettetik; — hogy utóljara:

3-o Az ollyan határozó és az állító Itéletek között esupán materialis a' különbség, mellyről a' Lógika semmit sem tudhat; valamint ezt Krug is § 55. az 1-ső jegyzésben helyesen megjegyezte.

4. A' Contrapositio' megfogásáról.

A' Logika' 65-dik §-sában Krug csak úgy akarja nézetni a' Contrapositíót, mint a' megfordításnak (conversio) egyik alnemét, t. i. miat megfordítást megváltoztatott minéműséggel, (Umkehrung mit veränderter Qualität), 's kikel Riesewetter és Jakob ellen, a' kik azt vetik, hogy a' Contrapositio mivólttaképpen (wesentlich) különbözik a' megfordítástól. Igaz ugyan, hogy a' Riesewetter és Jakob által előhozott különbség meg nem áll, midőn azt gondolják, hogy emez változtatja az Itéletek' Relatióját, amaz pedig azoknak módalítását; valamint ennek helytelenségét Krug eléggé megmutatta. Mindazonáltal ama filozófusok' abbéli állítása, hogy a' Contrapositio a' megfordítástól mivólttaképpen különböző Operatio, igen jó fundamentumon épül, ámbár nem éppen azon a' mellyet ők hoztak elő.

Maga Krug azt mondja a' 65. §-hoz való 1-ső jegyzésben, hogy a' Contrapositíóban az első Itéletnek praedicatuma, mint a' második Itélet Subjectuma, maga' ellenkezőjévé változtatódik. Am de ez egészen más valami, mintsem csupa megfordítás megváltoztatott minéműség-

---

De mind ezekből nem lehet azt következtetni, hogy a' két Itéletek: $S - M$, és $S = \text{Nem } M$, formájok szerint is egyenlők, és hogy a' Logikában nem szükséges ezokat egymástól megkülönböztetni. Ez csak annyí volna mintha mondanok: hogy egy általlan fogva nincsenek tagadó Itéletek, hanem hogy minden Itélet tulajdonképpen állító. Hogy pedig ezt a' Syllogisticában feltenni nem lehet most láttuk. Vajmi nagy zürzavart okoznánk vele a' közvetetlen következtések' (Consequentiae immediatae) theóriájában! Ezt az itéletet: $S - M$. lehet simpliciter megfordítani, (convertere,) p. o. Egy ember sem kő; tehát egy kő sem ember. De próbáljuk ám ezt ezzel: $S = \text{Nem } M$. Minden ember Nemkő; tehát mind az a' mi nem kő, ember, — Így felfordul az egész Logika.

gel. A' megfordításban a' Subjectum és a' Praedicatum megmaradnak, a' magok épségében, csak hogy egymással felcseréltetnek, de a' Contrapositióban a' Praedicatum meg nem marad, hanem annak éppen ellenkezője tétetődik az új Itélet Subjectumává, és egyszersmind, (de nem egyedül,) az Itélet' minémősége változtatódik.

Próbáljuk meg a' Krug' magyarázását, vallyon beérünk - e vele. A' contraponált Itélet légyen ez: Minden madarak állatok. Megfordítva változott minéműséggel ekképpen fogna hangzani: Egy állat sem madár. Ezt híjják e' contraponálni? Semmiképpen! Contraponálni ezt teszi: Mind az, a' mi nem állat, nem is madár.

Most contraponáltunk volt A. in E: imé egy más Contrapositio I. in O: Némelly emberek tudósok. Krug szerint így kellene contraponálni: Némelly Tudósok nem emberek. De az igazi Contrapositio így van: Némelly dolgok, a' mellyek nem tudósok, nem is emberek.

Továbbá E. in I. (mivel a' mindenesen tagadó Itéleteket, Judicia universaliter negantia, csak per accidens szabad contraponálni) ebből az Itéletből: Egy ember sem kő; a' Krug magyarázása szerint e' lenne: Némelly kő, ember. Ki fog így contraponálni? Az igazi Contrapositio ekképpen van: Némelly Nemkő, ember.

Útolljára O. in I: Némelly emberek nem tudósok. Krug szerint contraponálva így volna: Némely Tudósok emberek. De az igazi Contrapositio ez: Némelly Nemtudós dolgok, emberek,

Nem lehet tehát a' Contrapositiót úgy nézni, mint csupán egyik alnemét a' megfordítás-

nak, mert az ettől egészen különb Operatio, nem ugyan azért, mintha a' Contrapositio az Itéleteknek modálitását, a' megfordítás pedig azoknak relációját illetné, de azért: mivel a' megfordításban maga a' Praedicatum, a' Contrapositiónban pedig annak ellenkezője tétetődik az új Itélet' Subjectumává, *) és egyszer s mind, de nem egyedül, az Itélet minémüsége is változik. Ezen minémüségbeli változás szintűgy tartozik a' Contrapositio nivoltához mert e' nélkül szintűgy többnyire helytelen állítások kerülnének elő, p. o. Mind az, a' mi nem állat, madár; azon dolgok között, a' melyek nem kövek, egy sem ember 's a' t. Az igazi Contrapositiohoz tehát kettő szükséges: először, hogy a' Praedicatum' ellenkezője Subjectummá légyen; másodsor, hogy az Itélet' minémüsége változzék. Így contraponál maga Krüg is: Praxisa jobb Theóriájánál.

Egy olly éles elméjű 's mély hélátású férjfiú eltévedésének ebbéli példája, egyebbaránt szolgálhat annak megmutatásául, a' mit Krüg maga Logikájának 149. §-sában a' jegyzésben mondott: hogy t. i. a' balvélekedések mint a' gyom úgy szaporodnak, 's egymást nemzik. Krüg egyszer azt állította volt, hogy a' tagadás nem tartozik a' Copulához, hanem a' Praedicatumhoz. Ezen állítás után, már a' Contrapositio' legtermészetesebb 's egyedül igaz definitiójában többé meg nem nyughatott. Mert mivel ő ezt az Itéletet: $A - B$, mindég úgy

---

*) Lehet ugyan változott minémüségű megfordítást is gondolni, de ez éppen haszontalan játék volna, mert nem lehetné azt az úgy nevezett közvetetlen következtések között egyikre is használni; mivel, valamint a' fellyebb előhozott példákhol is láthatni, mindenütt helytelen, vagy csak történetből (zufällig) igaz következtéschet szülné.

nézi, mint ezt: $A = \text{Nem } B$: már ezt a' közön-
 séges magyarázás szerint csak ugyan így kellett
 volna contraponálni: $B - A$, holott a' többi e-
 gész világon lévő Logikusok azon Itéletet $A -$
 B . így contraponálják: $\text{Nem } B = A$. Fellyebb
 t. i. megmutattuk, hogy ezen Itéletben is:
 $A - B$, szint úgy mint ama másokban: $A = B$,
 a' Praedicatum B , nem pedig $\text{Nem } B$; csak
 hogy amabban, a' Praedicatum B . kizáratta-
 tik a' Subjectumból, holott emebben ugyan az
 a' Praedicatum B . összeköttetik a' Subje-
 ctummal. Azért $A - B$, contraponálva ezt adja:
 $\text{Nem } B = A$; $A = B$ pedig ezt adja: $\text{Nem } B -$
 A . És innét már ujjonnan világos, hogy a' két
 Itélet $A - B$, és $A = \text{Nem } B$, a' logikai hasz-
 nálásban koránt sem egyenlő értékű; mert $A -$
 B . contraponálva ezt adja: $\text{Nem } B = A$; $A =$
 $\text{Nem } B$. pedig ezt adja: $B - A$. Hogy pedig ez
 a' kettő nem mind egy az abból is kitetszik,
 hogy ezt: $A = \text{Nem } B$, simpliciter lehet con-
 traponálni, p. o.

Minden ember Nemkö;

Egy Kö sem ember.

De ezt $A - B$. csak per accidens szabad con-
 traponálni, p. o.

Egy ember sem kö;

Némelly nemkö ember; nem pedig:

Mind az, a' mi nem kö, ember; mert
 a' számár sem kö, de azért még sem ember.

A' Logika 186. §-sához tartozó 2-dik jegy-
 zésben Nro 5. azt mondja Krug: „Ist es mög-
 lich, so widerlege man nicht blos, sondern su-
 che auch die Quelle zu entdecken, aus welcher
 der Irrthum des Gegners entsprungen.” — Ha
 ezt itten igyekeztünk tenni, ő, az igazság' ha-
 rátja, azért nem neheztelhet.

5. A' Mozgásról.

A' Metaphysica 28-dik §-sában azt mondja Krüg: hogy minden mozgás úgy is nézetethetik, mint protensiva Extensio, minthogy nem másképpen csak egymás után (nach und nach) történhetik meg; 's így a' mozgás praedicatuma egyszersmind a' Tért és az Időt (Raum und Zeit zugleich) illeti. A' jegyzésben ezt adja még hozzá: „Es liegt also dem für die gesammte Physik so wichtigen Praedikate der Bewegung die dritte Sinneskategorie, als Synthese der beyden ersten, (räumliche Zeitlichkeit,) zum Grunde. Um so weniger dürfte diese in einem vollständigen Systeme der Erkenntnisslehre übergangen werden.”

Ez már úgy jönne ki, mintha csupán a' mozgás nem pedig a' nyugalom is úgy nézetethetnék mint protensiva Extensio. Amde a' nyugvó test, nem de nem szintúgy észre vevődik egyszersmind a' Térben és az Időben? Hiszen a' 101-dik §-phusban méltán azt állítja Krüg: hogy a' nyugalom nem csupán a' mozgás' nemléte, (külömben arról is, a' minines, quod non existit, azt mondhatnók, hogy nyugszik,) hanem egy dolognak jelenléte ugyan azon egy helyen bizonyos időrészt alatt. E'szerint a' harmadik érzékbéli Categoria (a' térben 's időben lenni) szintúgy a' nyugalom, mint a' mozgás' praedicátumának szolgál talpkövéül. Ez már a' 17-dik §-ból is következik, a' mellyben ez olvastatik: „Wiefern wir auch die Gegenstände des äussern Sinnes, theils fortdauernd, theils in Ansehung ihrer Zustände sich verändernd wahrnehmen, in so fern stellen wir uns dieselben als in Raum und Zeit zugleich befindlich vor.”

Ezeknél fogva igaz ugyan, hogy a' mozgás úgy nézetethetik mint protensiva Extensio, de a' mozgás nem egyedül az, a' mi úgy nézetethetik.

6. A' Lélektudományról, és annak helyéről a' Metaphysicában.

A' Metaphysica' 94-dik §-sában azt tanítja Krüg: hogy az érzéki természethez csupán azon tárgyak tartoznak, a' mellyek a' Térben 's az Időben (e g y s z e r s m i n d) vétetnek észre, hogy tehát az érzéki Természet' Metaphysicája csupán metaphysicai Testtudomány; (Körperlehre) a' belső vagy is csupán az Időben észre vétethető képzeleteket és ingereket pedig, ugyan is azon testi dolgoknak' változásaihoz kell számlálni mind addig, valameddig azokat úgy nézzük mint a' tapasztalásnak tárgyait; — mert a' Lélek, mint nem testi Substantia, már az érzéken fellyül való Természethez tartozik.

Ezen vélekedésnek ellenére fontos nehézségek fordulnak elő. Mert a' belső érzék is, érzék; és az általa észre vétethető változások színt úgy érzéken észre vétethető Tárgyak, (sinnlich wahrnehmbare Gegenstände,) mint azok, mellyek a' külső érzék által észre vétetnek. Valamint tehát ezeknek, (a' Testeknek), vagyon Metaphysicájok (a' metaphysicai Testtudomány,) — úgy a' belső érzék által észre vétethető Természetnek is, kell lenni Metaphysicájának, (a' metaphysicai Lélektudomány,) Ezen alsóbb Lélektudomány, ama' felsőbb Psychológiától, melly a' felsőbb Metaphysicának része, olly formán különbözik, mint a' metaphysicai Testtudomány, a' Cosmológiá-

tól. Amabban tudniillik a' Lélek úgy nézettek, mint a' belső érzéknek tárgya; emében pedig mint absolutum, és érzéken fellyűl való.

Nem is hagyhatom helyben, a' mi a' 94. §-hoz való jegyzésben tanittatik: hogy t. i. a' tapasztalás hennünket egyébbre nem tanít, csak arra, hogy némelly Testek, — az állatiak t. i. — munkásságokban mint élő valóságok bizonyos képzeletektől és ingerektől vezéreltetnek. Mert a' tapasztalás nem csak azon Testeket adja előnkbe, (a' külső érzék által,) hanem magokat a' képzeleteket és ingereket is, (a' belső érzék által) Pedig maradjon bár Krug szerint kétséges, ha vallyon ezen képzeletek és ingerek csupán a' comparativum Belsőnek modificációji légyenek e', vagy pedig légyen nékiek tulajdon, absolute belső principiumjok: elég az, hogy ők a' belső tapasztalásban megvannak, és hogy legalább a' priori nem lehet okát látni, miért ne lehessen, az esmérő tehetségnek tiszta megfogásainál és principiumainál fogva, a' belső tapasztalásnak ebbéli tárgyairól, szintűgy egy Tudományt alkotni, valamint az a' külső érzék' tárgyairól, a' Testekről, alkottatott. Mert az esmérő tehetségnek tiszta megfogásai és principiumai szintűgy alkalmaztathatnak a' belső érzék' tárgyaira, (képzeletekre, érzésekre, akaratokra,) mint a' külsőöire, (a' Testekre,) és valamint a' Matéria' vonó's toló erejéről lehet okoskodni, úgy lehet a' gondoló, képzelő, akaró erőről is. Ha pedig ezen része a' Metaphysicának mind eddig vagy éppen nem, vagy balúl. mivelletett; még abból nem következik, hogy éppen lehetetlen azt jól mivelni. Volt egyszer olyan idő, mellyben mostani tudományaink közzűl egy sem exi-

stált; 's minden Század új tudományokat lát teremni.

A' helyett tehát, hogy Krug az alsóbb Metaphysicát három részre, Hylologiára, Organologiára, és Teleologiára felosztotta, jobb volna azt kettőre osztani:

1-o A' külső érzék' tárgyainak, (mellyek a' Térben 's az Időben észrevétnek) Metaphysicája: — metaphysicai Testtudomány.

2-o A' belső érzék' tárgyainak, (mellyek csak az Időben vétetnek észre,) Metaphysicája: metaphysicai Lélektudomány.

E' két részből, együtt véve, állana az alsóbb, vagy is az érzéki Természetnek Metaphysicája: ez után következnek a' felsőbb, vagy is az érzéken fellyül való Természet Metaphysicája, az ő három részeivel, a' felsőbb Psychológiával, Cosmologiával, és Theológiával. *)

---

*) Ha a' filozófiában szabad volna Auctoritásokkal megvívni, egy fontost hozhatnánk, elő velekedésünk támogatására, a' Kantét tudniillik, a' ki Kritikájában ekképpen osztja fel a' Metaphysicát:

A. Transscendental-Philosophie: Ontologie.

B. Physiologie.

1. Transscendente Physiologie.

b) Transscendentale Theologie.

2. Immanente Physiologie.

a) Gegenstände der äussern Sinne: Physik

b) Gegenstände des innern Sinnes: Psychologie.

De ez a' felosztás megint abban hiányos, hogy abból a' felsőbb Psychologia teljességgel kimaradott, a' mellyet mint a' Transscendens Physiologiának, vagy is felsőbb Metaphysicanak harmadik részét, a' Cosmológiához es Theológiához hozzá kellett volna adni. Mert a' Lélektudomány kettős nézőponthol tekintheti a' Lelket: először mint a' belső tapasztalásnak tárgyát; másodsor mint absolutum, érzéken fellyül való, valóságot. Amaz első nézőponthol tekintve, az alsóbb; de ez utolsóból, tekintve a' felsőbb Metaphysicához tartozik. Így Kant es Krug éppen ellenkezőleg hibáztak, mert Kant a' felsőbb, Krug pedig az alsóbb Psychológiát hagyta ki Systemájából.

7. Az Aesthetica' kerületéről és részeiről.

Az Aesthetica' 1-ső §-phusában, Krug következő definitióját adja ezen Tudomány-nak :

„Die Aesthetik soll eine Wissenschaft von
„der ursprünglichen Gesetzmässigkeit des
„menschlichen Geistes in Ansehung derjenigen
„Thätigkeit seyn, vermöge welcher ein Gegen-
„stand in seiner Beziehung auf das Gefühl der
„Lust und Unlust erkannt, und dem zu Folge
„als Geschmacks objekt beurtheilt wird”.

E' szerint mind az lehet az Aestheticának tárgya, a' mi gyönyörűséget, vagy kedvetlenséget okozhat. Még is a' Szerző az 5-dik §-ban csak a' Szépet, a' Fellegezőt, és azt, a' mi mind kettővel atyafiságos, jegyzi ki mint az Aesthetica' tárgyait; a' 12-dik §-ban beszél ugyan a' Kellemetesről, a' Hasznosról, az Igazról és a' Jóról is, de csak annyiban, a' mennyiben megakarja mutatni, miben különböznek ezek a' Széptől, nem pedig úgy mint az Aesthetica' tárgyairól: holott tagadhatatlan, hogy a' Kellemetes, a' Hasznos, az Igaz, a' Jó is, okoznak gyönyörűséget, azoknak ellenkezői pedig kedvetlenséget; miért zárattatnak hát ki az Aestheticából?

Bizonyosan vagy a' Krug definitiója tágasabb a' definitumnál; — vagy pedig az Aesthetica a' Szépen és Fellegezőn kívül még többet is foglal magában.

Ezen észrevétel tovább vezet, mintsem elejinté gyaníthatni. Hát ha az egész filozófiának, mint az emberi lélek' eredeti Törvényei' Tudományának, nem két de három része volna, és az Aesthetica, mint az érző tehetség' eredeti

Törvényeinek Tudománya, a' theoretica és practica filozofiának közepette állana, mint azoknak független testvére?*) Így az Aesthetica megfelelhetne ugyan azon Ideának, a' melly a' Krug' definitiójában ki van fejezve: de már akkor nem csak Kalleológiából, Hypseológiából, és Syngeneológiából kellene néki állani, hanem következő részekből.

1-o A' Kellemetesről, (vom Angenehmen) és hasznosról, mint ennek eszközéről.

2-o Az Igazról, (vom Wahren,) a' mennyiben ez gyönyörűségnek forrása; mert különben a' theoretica filozofiához tartozik.

3-o A' Jóról, (vom Guten,) a' mennyiben ez gyönyörűségnek forrása; mert egyébaránt a' practica filozofiához tartozik.

4-o A' Szépről, (vom Schönen.)

5-o A' Fellelgezőről, (vom Erhabenen,)

6-o A' Megilletőről, (vom Rührenden) a' melly, legyen itt melleleg mondva, megérdemli, hogy különös fejezetben, nem pedig Krug' szerint csupán a' Fellelgezővel való atyafisága miatt, érdekeltessék. Utóljára következne:

7-o Syngeneologia, melly az egyvelített aesthetica megfogásokat foglalná magában; így a' fellelgezőnek egyesüléséből a' megilletővel származik a' Tragicum; — a' kellemetes-

---

*) Már Kant is ollyas valamit gyanított, midőn egy helyütt, (Kritik der Urtheilskraft, az előbeszédben,) azt mondja, hogy az ítélő tehetség' principiumai, akár a' theoretica, akár a' practica filozofiához hozzá kapcsolhatók. Már ebből is világos, hogy igazán egyikéhez sem tartoznak, hanem különös tudományt formálnak. Erre utasít az a' Trichotomia is, mellyre a' Psychológiában akadunk, 's a' mellyet talán jó volna a' filozofiába által ültetni, illyen formán, 1-o Esmérő tehetség. Philosophia theoretica. — 2-o Erző tehetség: Aesthetica. — 3-o Akarat: Philosophia practica.

ből és szépből a' Kecsegtető, (das Reitzende); — a' jóból és fellengezőből a' Nemes, (das Edle,) — a' jóból és szépből, a' kedveltető, (das Anmuthige *) az Igazból és szépből, a' Természetes, (das Naïve) 's a' t. Ide tartoznának továbbá azon megfogások, mellyek az előbbiekkel ellenkezni látszanak, 's még is gyönyörűséget okoznak, p. o. a' Nevetséges, (das Lächerliche,) a' melly Jean Paul szerint nem egyéb a' megfordított Fellengezőnél, (das umgekehrte Erhabene,) 's más effélék.

Ne ütközzünk pedig abban meg, a' mit sokszor hallottunk mondani: a' Kellemetes alól van az Aesthetica' méltóságán; a' Jó és az Igaz pedig azon fellyül. Mi jussunk volt, az Aesthetica' álló pontját úgy kiszabni, hogy a' Kellemetes azon alól, a' Jó és Igaz fellyül esett? Itt arról vagyon a' szó: mekkorának kellessen lenni az Aesthetica' kerületének, hogy az a' filozófiai Tudományok' pompás épületében illő helyet foglaljon, és abban részt ne hagyjon? Ezt szemeink előtt tartván, ne féljünk belé vetni, a' mi belé való. A' Természet' vi'sgálóji szint úgy beszélnék a' pondróról, mint az elefánt-ról, és a' homok szemről úgy mint a' Napok' Systemájiról.

8. A' Fellen g ö s é g' Ideáljáról.

A' 30-dik §-ban azt mondja a' Szerző, hogy csak a' Szépségnek, de nem a' Fellen g ö s é g'nek lehet Ideálja, még pedig azért, minthogy lehetetlen, a' Fellen g ö s é g' legfőbb lépcsőjét (ein Maximum von Erhabenheit,) bizonyos meghatározott forma alatt képzelni, mert, a' 2-dik jegy-

---

*) Lásd erről Schiller' remek értekezését: Über Anmuth und Würde.

zés szerint, magát a' Végtelent, (das Unendliche) úgy kellene gondolni, mint ama Maximumot, de a' Végtelent nem lehet meghatározott képbe foglalni.

De mind ezek csak a' testi Fellengözöröl igazak, nem pedig a' lelkiről. Az akarat' erkölcsi ereje, a' melly minden kísérteten, minden ellenkező hajlandóság' erején diadalmat vészen, ugyanazért nagyobb minden adott mekkoráságnál, (grösser als jede gegebene Grösse,) és ennél fogva valódi Maximum. Innét van, hogy a' lelki Fellengöség sokkal fellengözőbb a' testinél; mert a' testi soha sem lehet nagyobb minden mértéknél, az az, soha sem lehet végtelen mekkorásággá, (eine unendliche Grösse,) de a' lelki lehet.

Ennek nem lehet ellenére vetni: hogy ezt az erkölcsi Maximumot az érzék elejbe adni, (sinnlich darstellen,) lehetetlen, mivel lehetetlen megmutatni, hogy az erkölcsi Erő, minden akár melly nagy ellenkező Erőn foggyozedelmeskedni, és soha meg nem győztetni egy kísértettől vagy ellenkező hajlandóságtól is; mert ez a' Szépség Ideáljával is úgy vagyon, ezt sem ábrázolta még soha valaki tökéletesen az érzék elejbe, még is megvallja a' Szerző a' 23-dik §-ban, hogy annak eredeti képe, (Urbild, αρετων,) megvagyon legalább a' képzelődésben; így a' képzelődés a' fellengöség' Ideálját is képzelheti, ámbár csak a' lelkiét.

9. A' Megilletőről.

Ézzel a' szóval: megillető, úgy járnak az emberek, mint a' széppel; ki ki tudja, hogy micsoda, de senki sem magyarázhatja meg

*) A' Krug' magyarázása (§. 42) így szól: „Rührend ist, was das Gemüth in eine zwar unruhige, zwischen Wohl-und Weheseyn schwankende, aber zuletzt überwiegend angenehme Stimmung versetzt”. Mar e' szerint is bizonyos, hogy a' Megillető nem csupán alneme a' fellengezőnek, mivel, a' mint ezt Krug is megvallja, nem mind az, a' mi megillető, egyszer'smind fellengező is; sőt éppen ellenkezőleg, az ő vélekedése szerint, minden fellengező egyszer'smind megillető, (ánbár nem viszontag), melly szerint a' fellengező inkább alneme volna a' Megilletőnek. De ez is csak úgy igaz, ha Krug' értelmében vesszük a' szót, nem pedig azon szorosabb értelemben, mellyet a' közönséges szokás rá ruházott: e' szerint t. i. az ijedség, a' borzadás, az utálás, az álmélkodás lehet ugyan fellengező, de megilletőnek azt soha sem mondjuk.

Bizonyos tehát, hogy a' megillető mi-voltaképpen különbözik mind a' széptől, mind a' fellengzőtől; mert nem tetszik se formája, se nagysága által: mi által tetszik, 's micsoda hát a' Megillető?

Első tekintetre úgy látszik, hogy a' Sympathia által tetszik: midőn más örömen örülünk, más' fájdalomán szánakodunk, akkor azt mondjuk, hogy megilletődünk rajta. De ám akkor is mondjuk ezt, mikor háládatosságra, ajtatosságra, bűnbánásra, indítottaknak érzük magunkat; pedig már ezen indulatokban a' Sympathiának nincsen része. Ellenben, a' mint fellyebb is megjegyeztük, midőn más' hirtelen szerencsétlenségén megijedünk, más' mérészsé-

---

*) Das ist eben das wahre Geheimniss, das allen vor Augen liegt, euch ewig umgiebt, aber von keinem gesehn. Schiller.

gón el bámúlunk, akkor a' Sympáthiának hódolunk ugyan, de nem mondjuk magunkat megilletődötteknek lenni.

Talán a' megillető' valódi megfogásának feltalálására főképpen szükséges, az emberi indulatoknak *) külömbféle természetére figyelmezní. Kant **) az indulatokat két rendre, sthenicusokra és asthenicusokra osztja fel. Ezt a' felosztást talpköül vévén, talán leg helyesebben azt mondhatjuk: hogy a' megillető az, a' mi azért tetszik, hogy asthenicus indulatokat gerjeszt bennünk.

Valamint pedig azt asthenicus indulatok könnyen sthenicusokká válhatnak, úgy megfogható az is, hogy egyesülhet a' megillető a' fellengezővel, melly egyesülésből származik az, a' mit tragicumnak, patheticumnak, 's a' t. nevezünk.

Szabad-é pedig a' puszta megilletőt, a' széppel vagy fellengezővel való egyesülésén kívül, a' szép művekben használni? -- Krúg ezt táradja, (§. 42. az 1-ső jegyzésben), de már ez által is megesméri, hogy a' Megillető más valami, mint a' szép és a' fellengező.

---

*) Indulat, affectus; szenvedelem, passio, koránt sem mind egy; lásd a' Kant alább előhozatandó munkáját.

**) Anthropologie in pragmatischer Hinsicht abgefasst von Immanuel Kant Zweyte verbesserte Auflage. Königsberg 1800. — Ezen arany könyvecskének 209. lapján ezek olvastatnak: „Affekten sind überhaupt krankhafte Zufälle, und können, (nach einer Analogie mit Browns System), in sthenische, aus Stärke, und asthenische, aus Schwäche, eingetheilt werden. Jene sind von der erregenden, dadurch aber oft auch erschöpfenden, diese von einer die Lebenskraft abspannenden, aber oft dadurch auch Erholung vorbereitenden Beschaffenheit”. — E' kevés szókbán meg van talán annak a' titoknak megfejtése is, hogy miért tetszik nekünk a' megillető?

10. A' romantikai Poézisről.

Felgyebb azt mondottuk volt a' Megilletőről, hogy kiki tudja, micsoda? de senki sem magyarázhatja meg. A' Romantikával talán másképpen van a' dolog, mert úgy látszik, erről senki sem tudja, hogy micsoda? azért senki sem magyarázhatja meg. Krug legalább megvallja §. 42. a' 2-dik jegyzésben, „dass wir uns „von einer solchen Romantik eigentlich gar „keinen Begriff machen können“, — és: „dass „er von jener Romantik eigentlich gar nichts verstehe“.

Azonban ez a' szó: Romantika, egyszer megvagyon az Európai nyelvekben, vagy tehát egészen fel kell hagyni a' véle való éléssel, vagy pedig meg kell határozni, mit jelent; mert a' határozatlan kifejezések kimondhatatlan nagy kárt tesznek a' tudományokban, már az által is, hogy sok tudatlan, de fennhéjázó írónak kárpitúl szolgálnak, tudatlanságoknak el rejtésére.

De a' romantikai poézis nincs elegendőleg megmagyarázva az által, ha azt mint mostanit, (modern), a' régítől (antik), különböztetjük el, mert ez által meg nem magyaráztatik semmi is, és mind a' két poézis belső, mivoltára nézve talán tökéletesen egyféle is lehet. Minden különböző historice, az az, idő jártával formálódik, de a' tudományban nem lehet azt csupán historice el választani egymástól. Így p. o. a' protestáns Egyház historice a' XVI-dik Században származott; de ennek belső mivoltát még ebből koránt sem esmérhetni meg; sőt a' Protestantizmus el határozó principiumai már régen az előtt megvoltak némely Individuumokban, u. m. Huszban, Wik-

lélben 's a' t. Úgy a' Romantika is, ámbár csak a' későbbi poétái Munkákban kezdett tulajdonképpen uralkodni, még is annak sűgárai a' régi Görög és Római Poétákban is egyenként találatnak.

Szint' olly kevésbé elégedhetünk meg azal, ha a' romantikai Poézist mint a' déli Európa' tulajdonát, egy felől a' régi Görögökétől, más felől az északi Európától választjuk el, mint p. o. Ariostót Homértól és Ossziántól. Mert ez a' különbség is csupán helybéli (local), valamint amaz időbéli volt; és így az említett két nemen kívül még napkeleti 's több efféle poézist is, mint az Arabsokét, Indiaiakét 's a' t. kellene gondolni.

Ha tehát továbbá is megkívánjuk tartani, a' Romantikát mint a' poézis egyik nemét, talán legjobb lesz azt Jean Paullal a' plastica poézisnek által ellenére helyheztetnünk, 's röviden azt mondanunk, hogy ez inkább az Objectivumra, amaz pedig a' Subjectivumra ügyel; hogy ez a' Lelkit is testesíti, amaz pedig a' Testit is lelkesíti; hogy ez inkább a' Tárgyakat, amaz pedig azoknak bényomásait a' lelkünkre szereti rajzolni. Ez rémlett Schiller előtt is amaz értekezésében: „Über naive und „sentimentalische Dichtung”, nem különben azon esméretes költeményeiben: „Die vier „Weltalter”, és: „Die Götter Griechenlands”. Ez megegyezik továbbá a' közönséges beszéd szokásával is; így p. o. egy tájékot annyiban nevezünk romántikosnak, a' mennyiben andalgásba vagy más efféle érzésekbe merül lelkünk annak látására:

„Allein die ächte Poësie, úgymond Krug „§. 75. a' jegyzésben, die allen Zeitaltern angehört, ist weder plastisch noch musikalisch,

„und in ihr kann sowohl das Objektive, als „das Subjektive vorherrschen, je nachdem es „der Stoff, den der Dichter behandelt, und „seine Individualität mit sich bringt“. — Ha tehát, históriai okokból, a' régi görög poézis inkább plastica volt is, a' közép koré pedig inkább a' Romantikához hajlott: nehéz lesz mindazonáltal akár a' Görögök, akár a' későbbi poéták közül csak egyetlen egy poétai darabot is mutatni, a' melly csupán és kizárólag plasticumnak, vagy csupán romantikumnak tartatthatnék. Egyébaránt is igaz, hogy minden génialis poétai munka némű némüképpen csak egy a' maga nemében; a' mostani időben pedig, a' melly minden előbbienek' remekeit szeméi előtt tartja, nem csuda, ha mind plastikos, mind romantikos poétákra akadunk: így p. o. Göthe inkább amazokhoz, Schiller pedig ezekhez hajlik.

11. Az Ízlés közönséges Törvényeiről.

Krüg egész aestheticai Krimatológiája, (§. 40—54) nem egyéb azon állítás' vitérásánál: hogy egyáltalján fogva semmi aesthetica Krimatologia nincsen. Mert midőn a' 40-dik §-ban azt mondja: hogy lehetetlen a' priori meghatározni, micsoda tulajdonságúnak kellessen valamely tárgynak lenni formájára vagy nagyságára nézve, hogy szépnek vagy fellegezőnek tartassék, midőn az 52-dik §-ban azt olvassuk, hogy az Ízlésnek egyáltalján fogva nem lehet semmi közönséges objectiva regulája, hanem hogy azt csupán empiricus kútfőből, a' közönségesen remek munkáknak megismért szép művek vizsgálásából, méríthetjük; — midőn az 53-dik §-ban Sokaknak megégyezése, (mint

valami Consensus gentium) a' Szépség' egyetlen egy megesmértető jelének lenni állítatik, egyszer'smind pedig megengedtetik, hogy ez csupa Inductión épül, és azért sem csalhatatlan, sem pedig változhatatlan: — ezen állítások által, nemde nem az egész Aesthetica, mint filozófiai Tudomány, (az érző Tehetség' eredeti Törvényeinek tudománya, a' mint az 1-ső §-ban definiáltatott), tellyességgel semmivé tétetik és fenekestől lerontattatik annyira, hogy ezentúl filozófiai Aestheticáról többé szó sem lehet, hanem csak empiricáról?

Minekelőtte a' filozófia' egyik ágazatjának ebbéli halálos ítéletét alá írjuk, szabad lesz azt egy kevésbé megrostálni. Mert ha az esmérő tehetségnek és az akaratnak vagynak eredeti transcendentális Törvényei, hogy hogy képzelhetnők, hogy az érző tehetségnek ilyen Törvényei ne lennének?

Brüg ugyan tagadja azon oknál fogva, hogy az izlésbéli ítélet nem illeti tulajdonképpen a' tárgyat, hanem a' Subjectumot, az az, a' Tárty' bényomását a' Subjectumra. — Jól vagyon; de hiszen Kant régen megmutatta, hogy az esmérő tehetségnek ítéletei sem illetik magokat a' Tártyakat, (noumena), hanem csak azoknak jelenéseit (phaenomena), az az, bényomásait a' mi külső vagy belső érzékeinkre; még is azért vannak az esmérő tehetségnek eredeti transscendentális Törvényei, vannak Kategóriai, mellyek a' Logikában és Metaphysicában taníttatnak, 's mellyek szerint ő a' tárgyakat, vagy is azoknak jelenéseit megisméri: hogy ne volnának hát az érző tehetségnek is olyan Törvényei, vagy Kategóriái, (ha szabad per analogiam így beszélni), mellyek szerint a' tárgyakat vagy azoknak jelenéseit érezze mint szépe-

ket és fellengezőket? Ha esméreteinkben változhatatlan törvényekhez vagyunk kötve, csak nehéz el hinni, hogy érzéseink minden Törvény nélkül valók. Ha pedig ezek még eddig fel nem fedeztetek *), még abból csak ugyan nem következik, hogy soha sem fognak felfedeztetni.

Azt is elő hozza Krug vélekedésének támogatására: hogy az emberek nagyon különböznek a' szépről és fellengezőről való ítéleteikben. De vallyon nem különböznek e' egymástól az Igazról és a' Jóról való ítéleteikben is? Nem látjuk e' a' legbalgatabb vélekedéseket, a' legútálatosabb babonáságot uralkodni; — nem látunk e' ember áldozatokat, 's több efféle szentnek tartott ocsmányságot gyakoroltatni, egész Nemzeteknél, ezer meg ezer esztendőktől óta? — És még is meg áll a' logikai 's erkölcsi Törvények' változhatatlan sikere a' nélkül, hogy a' Consensus Gentium' Sanctiójára szorúlnának.

Még azt is mondja Krug, hogy úgy is semmiféle aesthetikai Törvény nem elegendő egyetlen egy Művésznak formálására is. Azt mi ugyan szívesen megvalljuk; de hisszük is, hogy más a' szép művet csinálni, más megint azt megítélni; — hisszük, hogy csak ez az utolsó a' Tudomány' kötelessége, és hogy, valamint a' Logikától és Metaphysicától azt senki sem kívánja, hogy az, a' ki ezen tudományokat tanulja, ezek által mindent, a' mi az égben és a' földön van; megismérje, 's azok által jó Theologussá, Geographussá, Astronomussá, Physicussá,

---

*) Nem csuda, mert az Aesthetica úgy mint Tudomány, csak 1735. sőt igazabban csak 1750 ben született Baumgarten Sandor Theophilus által, es így még nem is száz esztendő.

Földmérővé 's a' t. légyen, úgy az Aestheticától, (mint csupán az érző tehetség' eredeti avagy transscendentalis Törvényei' tudományától); senki sem fogja azt kívánni, hogy egyszer'smind poétákat, képirokat, képfaragókat 's a' t. formáljon. A' hol nincs Genie, ott ugyan az Aestheticában való oktatás soha sem fog Művészt formálni, de ott a' Metaphysica sem formál filozofust, valamint az erkölcsi Törvénynek pusztá tudása nem térszen virtusost: még is azért mind a' Metaphysica, mind a' Morál' Törvényei megállnak.

Utóljára, ha csak ugyan valósággal el kellene hinnünk, (a' mi mindazonáltal az előbbiek szerint koránt sincs megmutatva, (hogy a' Szépség' p o s i t i v u m esmértető jelét feltalálni sehol nem lehet, lehetnének talán legalább n e g a t i v u m jelei; ha nem tudjuk megmondani, millyennek kell lenni a' szépnek, legalább azt tudjuk talán megmondani, millyennek n e m kell lenni, ha szépnek akar tartattatni, p. o. nem cél ellen valónak, nem szer felett félelmet okozónak 's a' t. Ezen az úton felfogja, reményljük, az emberi szorgalom találni az Izlés' Törvényeit is, valamint az esméretbéli, és az erkölcsi Törvényeket feltalálta.

12. A' szép művészségeknek felosztásáról.

A' 69-dik §-ban két Rendre osztja a' Szerző a' szép művészségeket, a' szerint, a' mint azok vagy egyedül az izlés' gyönyörködtetését esméri meg céljoknak, vagy pedig azon kívül még más tekinteteknek is hódolnak az ő előadásaikban. Amazokat absolute, ezeket pedig relative szép művészségeknek nevezi.

Ezen felosztás helyes és jó, ha csupán a' szép művekről, (von den schönen Kunstwerken), vagyon a' szó; de egy általján fogva helytelen és el nem fogadható, ha magokat a' szép művészségeket, (die schönen Hünste), így akarjuk felosztani; mert mindenik szép művészség, mind egyig, két rendbéli műveket állíthat elő, mind absolute, mind pedig relative szépeket; és így a' felosztás fundamentoma nem jó.

Lássuk meg ezt közelebbről egynehány példában.

A' poézist, az absolute szép művészségek közzé számlálja a' Szerző, sőt abban találja egyenesen annak különbségét az ékesen szóllástól, hogy ezt csak relative, amazt pedig absolute szép művészségnek véli. Így tehát a' Virgil' Georgicumai nem volnának már poétai munka; a' miben mindazonáltal a' Virgil' tisztelőji nehezen fognának megegyezni *). A' Tyrtaeosz' hadi énekei nem volnának poétai darabok, mert az izlés' gyönyörködtetésén kívül még az a' céljok is volt, hogy a' katonákat vítézségre buzdítsák. Gellert és Klopstock egyházi Odáji nem volnának poétai művek, mert az isteni tiszteletet és az ájtatosságra való serkentést vették célul. — De Horác a' kinek ezekben bizonyosan votuma vagyon, más vélekedéssel volt:

---

*) A' 75 dik §-hoz való jegyzésben megvallja maga a' Szerző, hogy a' didactica poézis, melly az oktatást veszi céljául, az által el veszi rangját mint absolute szép művészség, és a' relative szépek' sorába lép; sőt hogy ez az eset más absolute szép művészségek mellett is fordulhat elő. — Csudálkozásra méltó, hogy az éles elméjű Szerző ehbéli vallása mellett észre nem vette, hogy az ő egész felosztása hibás és helytelen talpkövn épül.

Aut pródesse volunt, aut delectare poëtae: —
Omne tulit punctum, qui miscuit utile dulci.

Így a' Mu'sikát és az Éneklést az absolute szép művészségek közzé teszi a' Szerző: de a' templomi mu'sikának és éneklésnek az izlés' gyönyörködtetésén kívül még más célja is van, az t. i. hogy a' halgatókat ajtatosságra serkentse; nem fogjuk e' tehát a' templomi Mu'sikát valóságos Mu'sikának tarthatni? — Ellenben, a' ki egy absolute szép költeményt declamál, egyedül az izlés' gyönyörködtetését tartja szeméi előtt; még is a' Szerző a' Declamációt az absolute szép művészségek Rendéből kirekeszti, 's csak relative szépnek esméri meg; holott ellenben az Éneklést, a' melly nem egyéb mu'sikai declamációnál, absolute szépnek czímjére méltatja.

A' régi görög Képirók és Képfaragók, a' mint ezt maga Krug is egy helyütt megvallja, kéntelenek voltak az izlés' gyönyörködtetésén kívül még más célra is ügyelni, t. i. az isteni tiszteletnek bévett módjára, 's az akkori valásbéli megfogásokra; még is a' Szerző azon Művészségeket az absolute szépek' sorába iktatta, melly szerint a' portrait festő sem volna már igazi Képiró, mert 'ennek már más célja van. — Ellenben, ha a' szép pénzverés' mestersege a' relative szépek között helyet foglalhat, hogy hallgathatta el a' Szerző a' pecsétnyomók' vágását, holott ez is más idegen czélnek, a' pecsételésnek; kéntelen hódolni.

A' szép kertészséget az absolute szép művészségek közzé teszi a' Szerző: e' szerint hát egy szép kertben nem lesz többé szabad almafát ültetni, vagy füvet kaszálni a' nélkül, hogy az rangját mint szép művészség' productuma el ve-

szesse. — Ellenben az építő mesterséget csak a' relative szépek közzé számlálja: mit fogunk tehát csinálni azon épületekkel, a' mellyek csupán csak az izlés' gyönyörködtetésére, p. o. egy kertnek szépítésére szolgálnak minden más haszon nélkül, mint a' mesterséges onladékok (Ruinae), Obeliscusok 's a' t. ? Már ezek csak ugyan az absolute szép művekhez tartoznak.

Mind ezekből világos, hogy a' Szerző által előhozott felosztása a' szép művészségeknek egyáltalján fogva hibás és helytelen.

(Folytatása következik.)

Fabritzy Sámuel,

II. L i t e r a t u r a.

A. H a z a i L i t e r a t u r a.

K ö n y v - v i s g á l a t.

„Illustrissimò, ac Reverendissimo Domino Josepho Vurum Episcopo L. R. M. Varadinensi, occasione soleannis installationis, Mense Junio 1822. Regia Scientiarum Academia M. Varadinensis Vate Joanne Nep. Plath ibidem Juris Professore p. o. M. Varad. Typis Joannis Tichy”.

Mennél gyakrabban fordul elő Hazánkban azon eset: hogy érdemes Férjfiak' dicső megtiszteltésök, öröme, és nemes lángokra gyűjtsen másokat; és mennél előbbre látjuk haladni a' hazai Nyelv, 's ez által az egész Nemzeti test' általános csinosulását: annál számosabb, gyakrabban, és különb különbféle alkalmi Versekhez vagyon szerencsénk. — Ír minden, és mindent. — Ám de, mivel természetes: hogy